

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİNDEN BİR ESER *MİNĦĀCÜ'Ş-ŞEHĀDET*

Yasemin KOCABAŞ

Özet: Bu çalışmada XIII-XV. yüzyıllar arasında Anadolu'da Oğuzca temeline dayalı olarak kurulup gelişen yazı dili olan Eski Anadolu Türkçesinin dil özelliklerini taşıyan “Minhâcü’ş-Şehâdet” adlı eserin tanıtılması amaçlanmaktadır. Aydınoğlu Cüneyd Bey’e sunulmuş olan Minhâcü’ş-Şehâdet’in 14. yüzyıl sonu 15. yüzyıl başında yazıldığı düşünülmektedir. 129 varaktan oluşan Arap harfli, harekeli bir metindir. Müstensihi belli değildir. Milli Kütüphanede 06 Mil Yz A 8308 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. Eserde, Hz. Muhammed’in savaşlarının anlatıldığı, gaza ve gazayla ilgili konular bulunmaktadır. Ele alınan konular işlenirken Kuran’dan ayetlere ve ravilerin ilettiği hadislerle yer verilmiş, örnek olaylar aktarılmıştır. Yirmi beş bâbdan oluşan eser, Şehâbeddîn İbrâhim Dimeşkinin Arapça “Meşâriü'l-Eşvâk” adlı eserinin tercümesidir. Meşâriü'l-Eşvâk’a Bâkî'nin “Fezâilü'l-Cihâd” adlı bir çevirisi bulunmaktadır. Çalışma, esere yapılan ilk çevirinin tanıtılması açısından önem taşımaktadır.

Anahtar kelimeler: Eski Anadolu Türkçesi, Yeni Türk Dili, Eski Türkiye Türkçesi, Eski Osmanlıca, 14. yüzyıl.

A Literary Work in Old Anatolian Turkish Language

Minhâcü'ş-Şehâdet

Abstract: This study aims to introduce the text written in Old Anatolian Turkish in between 13th and 15th centuries. The text was not only written in the Arabic alphabet and composed of 129 pages but also dedicated to Aydınoğlu Cüneyd in the Old Anatolian Turkish. It was registered at the National Library with 06 MİL Yz A 8308 Archive number. The content of the book is about the wars of Prophet Mohammad to establish peace and to spread the teachings of Islam. The text is enriched by the verses from Koran and Hadith and it is the translated form of “Meşâriü'l-Eşvâk”, written originally in arabic language by Şehâbeddîn İbrâhim Dimeşkî. It is known that there is another translation called “Fezâilü'l-Cihâd” by Bâkî. It is significant to notice that as the first transcription into Latin alphabet, this study introduces the text to the literature.

Key words: Old Anatolian Turkish, New Turkish Language, The Old Turkey Turkish, Old Ottoman, 14th century.

Giriş

“Anadolu’nun Türkleşmesi ile XIII-XV. yüzyıllar arasında bu bölgelerde Oğuzca temelini dayalı olarak kurulup gelişen yazı diline Eski Anadolu Türkçesi (EAT) denmektedir” (Gülsevin, 1997, s. 1). Bu dönem için Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemlerini de kapsadığından dolayı Almanca “Altosmanische” sözcüğünü karşılayan “Eski Osmanlıca” (Özkan, 2000, s. 40), Türkiye Türkçesinin tarihî dönemini karşıladığından dolayı da “Eski Türkiye Türkçesi” (Gülsevin ve Boz, 2004, s. 29) denmiştir.

EAT, Oğuz-Türkmen lehçesinin sistemli bir yazı dili hâline geldiği ilk dönem olması bakımından Türk dili tarihi açısından önem taşımaktadır (Korkmaz, 1977, ss. 13-22). Eski Türkçe dönemine ait Göktürk Yazıtları’nda Oğuzca bazı unsurlara rastlansa da (Korkmaz, 1972, ss. 433-446) Oğuzcanın sistemli bir yazı dili olması XIII. yüzyılı bulmaktadır (Gülsevin, 1998, s. 12). Bu nedenle Orta Türkçe döneminde yer alan EAT, Türk dili tarihi açısından önemli bir yere sahiptir.

Minhâcü’s-Şehâdet

Müellifi ve istinsahı belli olmayan eser tek nüsha hâlinde Millî Kütüphanede 06 Mil Yz A 8308 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. Müstensihî belli değildir. Kütüphanedeki kayıta verilen bilgiye göre dört kenarı ve sertabı kahverengi meşin, kapakları şemseli, sarı kâğıt kaplı, sırtı siyah pandizotla onarılmış, miklebli mukavva bir cilt içindedir. Söz başları, duracaklar kırmızıdır, yapraklar nem lekeli.

Metinden eserin Şehabeddîn İbrahim Dimeşkî’nin Meşâriü’l-Eşvâk adlı eserine yapılan bir Türkçe tercüme olduğu anlaşılmaktadır. “meşâri‘ ü’l-eşvâq kitâbınuñ muxtaşarını ki seyyidü’l-muḥaddiṣin ve qıdvetü’l-ḥuffâzi’l-mütteqinîn sa‘îd şehîd şahâbe’d-dîn bin ibrahîm-i dımışqî nnevverallâhu kabrahı ḥadiş kitâblarınıñ mu‘teberlerinden cem‘ itmişdi mükerrerin terk idüp ixtişâr vech üzerine tercüme eyledüm” (3a. 2, 3, 4, 5 s.). Bâkî’nin *Fezâilü’l-Cihâd* adlı eserinin de Şehabeddîn İbrahim Dimeşkî’nin *Meşâriü’l-Eşvâk* ve *Meşâriü’l-Uşşâk* adlı eserlerinin tercümesi olduğu bilinmektedir. Bâkî, eseri 975 yılında Sokullu Mehmed Paşa’nın emriyle çevirmiştir. Kendi el yazısıyla yazdığı bir nüshasının Millet Kütüphanesinde (Ali Emiri, Şer’iyye, n.1286) kayıtlı olduğu bilinmektedir (Çavuşoğlu, 1991, s. 540). *Minhâcü’s-Şehâdet*’in yazılış tarihi göz önüne alındığında Şehabeddîn İbrahim Dimeşkî’nin Meşâriü’l-Eşvâk adlı eserine Bâkî’den önce bir çeviri yapıldığı anlaşılmaktadır. Çalışma esere yapılan ilk çevirinin gün yüzüne çıkması ve incelenmesi açısından önem taşımaktadır.

Eserde mütercimim ve müstensihin adları geçmemektedir. Mütercim, bu tercüme yapıldığı amacını şu şekilde açıklamıştır:

Resûlullah şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem buyurduğu hadîşler ‘arabîyidi türk oğlanları ol hadîşleri oquyup ma’nisini anlamazlardı ğazânuñ şevâbını ve ğazîlerüñ mertebesini bilmezlerdi bu faqîr-i haqîr diledüm ki ğazâyâ terğîb iden hadîşlerüñ ba’zısını türk dilince terceme idem tâ ki sünnetile ‘amel idicilerden olam ve arabî oqıymayanlar muḫâla’a qılup ğazîlerüñ mertebelerin ve ‘amellerinüñ şevâblarını bilerek ğazâyâ meşğûl olup şehâdete rağbet eyleyeler (2a. 15.s.; 2b. 1-6.s.).

Buradan sonra eserin Cüneyd Bey’e sunulduğu bilgisi bulunmaktadır. Aydınoglu Cüneyd Bey, 1405 yılında II. Umur Bey’in ölümünden sonra Aydınogulları Beyliği’ni tek başına yönetmeye başlamıştır. Fetret Dönemi’nde Osmanlı şehzadeleri arasındaki saltanat mücadelesinde her defa başka bir şehzadenin yanında olmuş, bu siyaseti sonunda başarılı olamamış; ama kendini affettirmenin yolunu bulmuştur. Süleyman Çelebi Cüneyd Bey’i Ohri sancak beyliğine atamıştır. Ancak, Cüneyd Bey oradan kaçmış beyliğinin idaresini yeniden ele almıştır. Çelebi Mehmed ona Niğbolu sancağını vermiş, Cüneyd Bey, Çelebi Mehmed’e karşı Yıldırım Bayezid’in oğlu Mustafa ile birleşmiş, bu şehzadeye vezirlik yapmıştır. 2. Murat’ın kendisine Aydın’ı vaat etmesiyle yeniden beyliğinin başına geçmiş, ancak gene rahat durmamıştır. Bu olaylara karşılık 1426 yılında 2. Murad’ın emriyle idam ettirilmiştir (Merçil, 1991, s. 239).

Metnin sonunda istinsah tarihi olarak 933 (hicri) yazmaktadır. Eserin Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait olduğunu gösteren dil özellikleri görülmektedir. Tezimizde “yazım”, “ses bilgisi”, “şekil bilgisi” bölümlerinde bu özellikler ayrıntılı biçimde incelenmiştir. Özetle değinmek gerekirse EAT metinlerinde olduğu gibi damak uyumu büyük ölçüde bulunmaktadır. Hem Eski Uygur hem Arap yazı dilinin özellikleri görülmektedir. Eski Uygur yazı geleneğine ait unsurlar arasında bazı yerlerde iç sesteki ünlülerin de yazımı, bazı eklerin gövdeden ayrı yazılması, kalın sıradan sözcüklerde ş ünsüzü için س harfinin kullanılması yer almaktadır. Sözcükteki bütün harflerin gösterilmemesi, ı ünsüzü için tek harfin (ا), kalın sıradan sözcüklerde s ünsüzü için (ص) harfinin, ç ve p ünsüzleri için (چ), (پ) harflerinin kullanılması, Türkçe sözcüklerde de şedde kullanılması Arap yazı geleneğine ait unsurlar olarak görülmektedir. EAT’de var olan yuvarlaklaşma eğilimi metinde de gözlenmektedir. Bu nedenle dudak uyumunun bozulduğu durumlar bulunmakta, ekler düz veya yuvarlak biçimlerde kalıplaşmaktadır. Ünsüz uyumu bulunmamakta, sözcük başı ötümlüleşmesinin Türkiye Türkçesi’ne oranla daha ileri olduğu görülmektedir. Eski Türkçe eklerdeki G sesi EAT’de sızıcılaşmış, bazı yerlerde eriyip

yanındaki ünlüyü yuvarlaklaştırmış ve uzatmış, kimi yerlerde ise yok olmuştur. Bu durum metnimizde de görülmektedir.

Erime

a. V << -(I) G

acı 46a/7.s. << acıġ, çeri 54a/12 << çerig

b. +(y)I << +(I)G b. +(y)I << +(I)G

qapuyı 52a/2.s.

Bu örnekte g sesi sızıcılaşıp erimekte, ünlüyle biten sözcüğe eklenirken araya y girmektedir.

c. +II << +IIG c. +II << +IIG

baġlu 83b/4.s., güçlü 65b/4.s.

Yutulma

∅ < VĠ < G < VĠ < G

Hece başındaki g'ler sızıcılaştıktan sonra hiçbir iz bırakmadan kaybolmaktadır.

1. Tabanlarda

qulaq 123a/15.s.<< qulġaq, gerek 4a/6.s. << kergek

2.İşlek Eklerde

-(y) An << Gan << Gan

gelen << kelgen, qılan << qılġan

Durum ekleri farklı görevlerde birbirlerinin yerine kullanılabilirlerdir.

Dil özelliklerinin yanı sıra eserin Cüneyt Bey'e (ölüm: 1426) sunulduğu da göz önüne alındığında istinsah tarihinin eserin kopya edildiği tarih olduğu, eserin 14. yüzyıl sonu ile 15. yüzyıl başı arasında bir tarihte yazılmış olabileceği düşünülmektedir.

Metinde, Hz. Muhammed'in savaşlarının anlatıldığı, gaza ve gazayla ilgili konular yer almaktadır. Eserde ele alınan konular işlenirken Kur'an'dan ayetlere ve ravilerin ilettiği hadislere yer verilmiş, örnek olaylar aktarılmıştır.

Eser, "evvel bab" ile başlamış "yirmi beşinci bab" ile sonlanmıştır. Bablar ve ele alınan konular şöyledir:

İlk bab: "evvelki bāb ġazānuġ vüçübı ve terk idenlerüġ ġünāhı beyānındadır" (3b. 1., 2.s.).

İkinci bab: "ikinci bāb ġazānuġ faẓīleti beyānındadır" (8a. 12.s.).

Dokuzuncu bab: "toquzıncı bāb ġāzīleri yaraqlandırmaq ve süñülerin ġözlemek faẓīletindedür" (14a. 6., 7.s.).

Üçüncü bab: “üçüncü bâb gâzîleri göndermek ve yardım itmek ve yaraq virmek ve qulluq eylemek şevâbı beyânındadır” (15b. 6., 7.s.).

On birinci bab: “on birinci bâb gâzâ için at beslemek fazîletindedür” (17a. 13., 14.s.).

On ikinci bab: “on ikinci bâb gâzîlerün gâzâdağı ‘amellerinün şevâbı beyânındadır” (22b. 3., 4.s.).

On üçüncü bab: “on üçüncü bâb gâzâ niyyetine uçda durmaq fazîleti zikrindedür” (24b. 1.s.).

On dördüncü bab: “on dördüncü bâb qaravulda durmaq şevâbı beyânında” (31a. 4.s.).

On beşinci bab: “düşmana qarşu şaf bağlamaq ve öñ şafda durmaq fazîletindedür” (36b. 5., 6.s.).

On altıncı bab: “on altıncı bâb oq atmaq sevâbında ve öğrenüp terk eyledüginün günâhı beyânındadır” (37b. 12., 13.s.).

On yedinci bab: “on yedinci bâb gâzîlerün qılıçları ve süjüleri ve qalan yaraqları fazîletindedür” (40b. 11., 12.s.).

On sekizinci bab: “on sekizinci bâb gâzâda başlu olmaq fazîleti beyânındadır” (43b. 4., 5.s.).

On dokuzuncu bab: “on toquzuncı bâb azacuc cemâ'at çoq çeriye ya bir bahâdur Kişi şehâdet isteyü bir alaya depinmek dürüst olduğı beyânındadır” (48b. 3., 4., 5.s.).

Yirminci bab: “yigirminci bâb kâfir hamle idicek qaçmaq günâhı beyânındadır” (64a. 4.s.).

Yirmi birinci bab: “yigirmi birinci bâb gâzânuñ niyyeti beyânındadır” (66a. 10.s.).

Yirmi ikinci bab: “yigirmi ikinci bâb gâzâya çıqan Kişi döşeginde ölürse daxı şehîd olduğı beyânındadır ve gâzâda şayru olmaq baş ağartmaq şevâbı zikrindedür” (74a. 1., 2.s.).

Yirmi üçüncü bab: “yigirmi üçüncü bâb şehâdet dilemege hâriş olmaq beyânındadır” (75a. 15.s.).

Yirmi dördüncü bab: “yigirmi dördüncü bâb qılıç altında ölen şehîdün fazîleti beyânındadır” (80a /14).

Yirmi beşinci bab: “yigirmi beşinci bāb gūlūl idenūñ ‘ameli bāṭıl olup cehenneme girdügi beyānımdadır” (110b/6).

Sonuç

Çalışmada, müellifi ve istinsahı belli olmayan, tek nüsha hâlinde Millî Kütüphanede 06 Mil Yz A 8308 arşiv numarasıyla kayıtlı bulunan Eski Anadolu Türkçesi döneminin dil özelliklerini taşıyan *Minhâcü’ş-Şehâdet* adlı eser tanıtılmıştır. *Minhâcü’ş-Şehâdet’in* Şehabeddîn İbrahim Dimeskî’nin Arapça “*Meşâriül-Eşvâk*” adlı eserinin ilk tercümesi olduğu ortaya konmuştur.

Kaynakça

- Çavuşoğlu, M. (1991). *Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi* içinde (C.4, ss. 540-544). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Gülsevin, G. (1997). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*. Ankara:TDK.
- Gülsevin, G. (2004). Eski Türk Yazı Dilinde Oğuz Lehçesinin Ses, Şekil ve Sözvarlığı Unsurları. *Amancolovskie Çiteniya*, Kazakistan, Öskembe, 4-7 Ekim 2004.
- Gülsevin, G ve Boz, E. (2004). *Eski Anadolu Türkçesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Kocabaş, Y. (2007). *Minhâcü’ş-Şehâdet Dil Özellikleri-Metin*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Korkmaz, Z. (1972). Eski Türkçedeki Oğuzca Belirtiler. *Bilimsel Bildiriler* içinde (C. VII, ss. 433-446).
- Korkmaz, Z. (1977). Eski Anadolu Türkçesi Üzerindeki Çalışmaların Bugünkü Durumu ve Karşılaştığı Sorunlar. *Türkoloji Dergisi*, VII,13-22.
- Merçil, E. (1991). *Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi* içinde (C.4, ss. 239-241). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

سرب اراق ایلکده بیریم اوردیمین دیاغجه بریقلریمز بالقعی
 قیامت کونین جیبی باس اراسیندا سؤنک حجت ایلله ایل
 برقه هات مئدری قیلوب وسک قانولک شمانت سسیله بقلقلد
 دوجیلر ایلدا غلابسته ابر عور و یوزمعی عیایت قونیه افرت
 که دوشلر نکر و کل بوزی قرا اولدغنی وقت خضر کوه افروزه
 بولسا دوز زینکله خضداک عظیم قاخسانک عیم دوعا کلا لایقان
 افضل خضر بی مصلطاد اراک اوزرته اولسونکه خجیلله شریک
 لایق کورونک و عخلر بی سسیله بالول ایلر بی اولکن کلا کلا
 الکا صاحب اوردیرته ایشمک نه اوزلری و دینک لایق ده اده
 قانام که قیلر الدیسی چیلر بوزی قرا لایق ایلته اولد رته و کلا
 انکروک چیریلری و چیلر بی سیدن سکرده مور سه
 تحت بعودن اکر تعالی

هر که دیر صحت حق کازنه قانجه ایشانه اوله انا ذات
 اوقای با دین دکه بی کینکله ایشانغا باغری اسیر
 تاریخ ۳۳

عاللرد آری قیایوی تایلینکن ادرسونلین حیاغنده اوندادی
 و ایلام دینی قوت بولب تایلینکن ضعیف اولدی و مسلمانلک
 مویک و منصور اولد و غنیمت سکن ایلدن تادی بی من مسلمانلریم
 شریکات دوشمنلر ایلله قروده کلنر ده یغا ایلدیه بی قوش دانه
 و درکب اوز اارده و اواجازده بولورله و جاعته هیچ کسوک
 نومتد اچون کویک کله کلوی ایلدن کلین قصد ایلدی و مملکتی
 حیات ایلک بولدی بی پیش ای قورشم خالموز قسار بی خجیل ایل
 دینک اولورکن ترک ایلدی بی قورشم و عکر ایلکه مویک لایق ایلجه
 شمشول ایلای سخل دوعا بی سکل کونسلر و کویک سلا ایلرین چیلر
 بونلای عرای شبله اولد قله کویکرون دوجی کیمز اولدی و قنلر ایلله
 ادرین پدینه کونولکین تکر فضل ایلد و کمن ایلد و کمن اولدی لایق
 سکل کابولکد دوز عرق حویله ایله سفیلر و خمر پندکین سئل ایشکن
 حاکوم کلا خجیلر ایلد اوجا خجیلرین و سلاک عماله و کینکله
 میصدق و قیاز ایلک و سلاک جلاک بده بی بوز سیدن دوقد قله
 کویکین کویک سرب کین ایل کویک سرب تایلر ایشکی ایلر اولد